

ייעוד אוניברסיטאות המחקר [Academia-IL-Bashaar]

Shimon Marom <marom@technion.ac.il>

Thu, Feb 27, 2025 at 6:59 PM

To: "academia-il@listserver.huji.ac.il" <academia-il@listserver.huji.ac.il>

כמה? כמה כסף? כמה תורמים? כמה נחשבת הקרן המממנת? כמה פרסומים? כמה אימפקט? כמה הירש אינדקס? כמה ציטוטים? כמה עוקבים? כמה הורדות? כמה "לייקים"? כמה הרצאות? כמה סטודנטים? כמה חברי סגל? כמה כסף בתקציב הקליטה? ה"כמה" הזה הופך למטרת עשייתנו, מתבטא במימון המוסדות, במימון החוקרים. אפילו אל תוך תלושי השכר של חברי הסגל פלש.

הנה המובן מאליו: בין אם עבודת המחקר מתוארת בכתב יד על מפת נייר בחדר האוכל, או מופקדת בארכיב, או יצאה לאור בכתב עת פופולרי – איכותה בתוכנה. כך פעלו דורות של מדענים לאורך מאות שנים. זו הדרך, כך לפחות אנו מספרים לעצמינו, בה אנו מחנכים את תלמידינו לפעול בדורות הבאים. אין מדע ואין מדענים במקום בו הנהלה או רגולטור קובעים שמנקודת ראותם הגורם הראשון במעלה בקביעת איכות ("מצוינות") הוא דירוג במת הפרסום, והגורם השני במעלה הוא כמות הכסף שמדען מגייס. אין מדע ואין מדענים במקום בו איכות מחקר אינה נגזרת במישרין מתוכן המחקר.

תרבות ה"כמה" מובלת על ידי אנשי מקצוע מומחים בניהול, קבוצת מדענים מקרבנו שמטעמים שונים התמסרה למאניה של המדידה, וחברה לקבוצה פוליטיקאים ופקידי ממשל שמבקשים שליטה ובקרה. הם טוענים שאי אפשר לנהל משהו מבלי למדוד אותו, ואני תוהה: הרי עולם המדע ידע תקופות של התקדמות מופלאה, יוצאת דופן, בפיסיקה, במדעי המחשב, בביולוגיה ועוד, מבלי שמדדנו את עצמינו לדעת. גם מדינת ישראל ידעה תקופה של מדע מצוין מבלי להשתמש במדדים שטוחים. מה קרה מאז שמחייב להפוך איכות לכמות, אתוס למספר?

קרוב לשלושה מיליון מאמרים פורסמו בשנת 2022 בכתבי עת מקוטלגים. מספר הפרסומים גדל ביותר מ-5% בשנה בעשור האחרון. (נתעלם מהשאלות שהמספר הזה מעלה בתחומי האתיקה האקדמית; קשה להאמין שיש לנו כל כך הרבה דברי אמת לומר על העולם בכל שנה). לא מדובר בהוצאות לאור קיימוניות. חלק נכבד מהעלייה במספר הפרסומים נובע מבתי הדפוס של Elsevier, Springer, Wiley. אם נתייחס גם למאמרים ופרסומים שאינם מקוטלגים, אזי בשש השנים האחרונות מספר המאמרים גדל בכמיליון בכל שנה. זאת, יחד עם חלוקת תחומים להתמחויות צרות, מקשה והופך כמעט בלתי אפשרי להבחין בין מחקר ראוי למחקר חסר ערך. על אחת כמה וכמה לאור הקצב המהיר והקשב המוגבל שמאפיינים את התרבות הנוכחית. הכול נכון. וגם נכון שמשאבים ציבוריים יוקצו בשקיפות ותוך עמידה באמות מידה מוגדרות באופן טוב דיו. אבל העובדה שקשה להעריך איכות של עשייה מדעית אינה מצדיקה שימוש בכלי הערכה מטופשים.

כך או כך, תלמידים מפנימים את תרבות ה"כמה" ופועלים בהתאם; חברי סגל צעירים ומבריקים, גם הם נאלצים להיענות לנורמות של התרבות הזו. יש בהם לא מעט שמתמחים בעטיפה של כלום בנייר נוצץ. אין כמעט מקום להסננות, להטלת ספק, לביקורת עצמית, לכישלון איכותי או ללקיחת סיכון. אין מקום לשיטוט סקרני, להתמודדות עם בעיות מדעיות משמעותיות שדורשות פרק זמן ממושך, או בעיות מדעיות שכרוכות בהתעמתות עם מלכויות בעולם המחקר. הנוכחות, הנראות, ה"כמה" – הם המטרה, והסנסציוניות של ההצהרות היא הכלי. לעיתים נדמה שפחות חשוב מה כותב מדען, איזו תובנה תרם לתחומו, ועד כמה אסתטית ואיכותית תרומתו; חשוב יותר כמה נפוץ כתב העת שבו מתפרסם המאמר. פחות חשוב מה עושה הנהלה כדי לקדם ולטפח מדע והגות נועזים ופורצי דרך, או איך היא מקדמת סביבה שמעודדת ותומכת חופש מחקר ויצירה, חופש לתעות ולטעות; חשוב יותר כמה כסף גייסה או כמה גבוה מקומו של המוסד בניהולה באיזה דירוג אדיש תוכן. הנה עובדה: לאחרונה נתקלתי במכרז במוסד יקר לליבי, למשרה של ממונה על תחום דירוגים ומדדים בלשכת הנשיא; תפקידו לסייע בגיבוש התכנון האסטרטגי, (ואני מצטט מכתב המכרז) "הפקת תובנות ודיסמיניציה שלהן לתוך הארגון – יחידות אקדמיות, דוברות ויחידות מנהליות, [נ]גיבוש המלצות לטובת שיפור ביצועי [המוסד] במדדי הדירוגים". אין אמירה ברורה יותר מהכתוב במכרז הזה.

מדדים הופכים חיש מהר ליעדים, יעדים שהשגתם הופכת אותנו (טוב, לא את כולנו) מאינטלקטואלים שמבקשים אמת, לאנשי שיווק. דלדול והשטחה של העשייה המדעית. זו הפרקטיקה הנוהגת; זה מה שקורה. אולי לא קורה אצל כולם, אולי לא קורה כל הזמן, אבל קורה מספיק כדי להדאיג כמה מעמנו.

ברור שפרקטיקה או נוהג אינם מעידים בהכרח על ייעוד וערכים. אך ייעוד וערכים אמורים לסייע לנו לפרש את העובדות, את הפרקטיקה. הייעוד של ההשכלה הגבוהה והמדעים הוא להבין את העולם שסובב אותנו ואת זה שבתוכנו; לפעול בחברה ולמען החברה תוך מיצוי המירב מהבנתנו את העולם, ולחנך את הדורות הבאים להמשיך בדרך זו. הערכים עליהם גדלנו הם חתירה לאמת, חופש המחקר, אחריות ויושרה. קשה לראות איך הייעוד והערכים מתכתבים עם הפרקטיקה של ה"כמה".

האם הייעוד שלנו, המוסדות להשכלה גבוהה בכלל, ואוניברסיטאות המחקר בפרט, משתנה? אולי השינוי אינו מוצהר בראש חוצות, אך הוא מגלה את פניו לכל מי שבוחן את ההתנהלות היומיומית. שינוי ייעוד שעלולות להיות לו השלכות מרחיקות לכת על המצע הערכי עליו צומחת אקדמיה ראויה לשמה, על האתיקה האקדמית. האם יכול להיות שיש היגיון בפרקטיקה של ה"כמה", אם רק נהיה כנים מספיק כדי להודות שהייעוד השתנה? ואם כן, מה הוא הייעוד האמיתי, הייעוד שממנו נגזרות נורמות, אתיקה, פרקטיקה שמאפיינות את ההתנהלות היום-יומית שלנו: חוקרים, מנהיגות אקדמית, רגולטור?

כדאי לשוב אל הסיפור של בורחס החכם, משנת 1944, הרהור על טבע האקדמיה ועל המדע. שם הוא מספר על עולם בדיוני, הכוכב המדומיין טלאן, יציר מוחם של קבוצת אינטלקטואלים מופרכת. עולם בו ייעוד המדע אינו לחשוף את האמת על הטבע, ואפילו לא לחשוף איזו אמת אפשרית על הסובב אותנו ומה שבתוכנו. ייעודו של המדע בטלאן היה אחר לגמרי: ייעודו של המדע ותפקידם של המדענים בטלאן הוא להדהים את השומע על ידי הצהרות סנסציוניות, להקסים, לשבות את הקשב של הציבור. מתוך ארבעת ערכי היסוד שאנו מתהדרים בהם כאן, בעולם האקדמיה שלנו – חתירה לאמת, יושרה, אחריות, חופש המחקר – לשלושה אין שום משמעות בטלאן. אין משמעות לחתירה לאמת, יושרה, אחריות; הם אינם משרתים את הסנסציה, את היכולת להדהים ולהקסים כדי לזכות בכבוד ובכסף. כמובן שערך החופש נותר על כנו בטלאן, החופש לספר סיפור שובה לב. בטלאן, הפרקטיקה שינתה את המציאות, השתלטה על החשיבה האנושית, המדע, ההשכלה.

אני חושש, ממש חושש, שזה מה שקורה לנו. אני חושש שדווקא המצע הערכי עליו גדלנו הוא המדומיין כיום. אני חושש שאנו בדרך למציאות של טלאן. אולי אין מנוס. הרי אנו שיקוף של החברה הקפיטליסטית בה אנו חיים; אולי הקפיטליזם הקיצוני מחסל את המדע וההגות. אבל חשוב שנבין שבקצה

השרשרת הזו יושבים פופליזם וכלומיות, התפרקות מוסרית הגיונית לנוכח "תאוות הכמה" ושינוי הייעוד.

האם יש דרך חזרה? אני מניח שלא. אך אני מאמין שאופי השינוי שעובר על האקדמיה אינו גזירת גורל, ובכל מקרה חובה עלינו להכיר בשינוי. עלינו לשאול את עצמנו – היש בידינו כוח וזמן להשפיע על הכיוון ולהגדיר ייעוד ראוי לאקדמיה בחברה המודרנית? אני מאמין בכוחנו לשנות דברים. אסור שנרשה למדדים לנתב את דרכנו, בבחינת הזנב מכשכש בכלב. נגדיר בחדות, כפרטים וכארגון, את ייעודנו, ונוכל לנסח חזון ולגזור כלי עבודה מתאימים למימוש ולבדיקת הצלחתנו.

שמעון מרום
טכניון

the mailing list is managed by Bashaar, academic community for Israeli society
Academia-IL mailing list
To subscribe or unsubscribe send an email to:
reshet.bashaar@bashaar.org.il

<https://www.bashaar.org.il/managers/academia-il-network/>
Talk to us via bashaar@bashaar.org.il
Our Facebook page: <https://www.facebook.com/groups/773307619464924/>

האחריות על התוכן המופץ היא של השולח.ת בלבד. ארגון "בשער" ו/או מי מטעמו אינו/ם אחראי/ם על המידע, על המקורות המצוטטים בו, על רמת הדיוק, על זכויות יוצרים (אם רלבנטי) שכלולים בהודעות הנשלחות להפצה ברשת.